

ΝΕΟΝ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΗΣ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ FRÉJUS

Ἡ κεφαλή, ἡ ὁποία θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ σήμερον (πίν. 1), κατεσχέθη τὸ 1955 εἰς τινα οἰκίαν τῆς Πλάκας ὅχι μακρὰν τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους, μετεφέρθη δὲ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου καὶ φυλάσσεται, καταχωρισθεῖσα εἰς τὸ βιβλίον τῶν περισυλλεγομένων ἀντικειμένων ὑπ' ἀριθμὸν 244.

Κατ' ἀρχὰς τὸ ἐνδιαφέρον μου προσεῖλκυσε μόνον ἡ ὠραιότης τοῦ γλυπτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως παρατήρησα ἐν συνεχείᾳ ὅτι τοῦτο καὶ ὑπὸ πλείστας ἄλλας ἐπόψεις παρεῖχε ἐξαιρετικὸν διαφέρον, παρεκάλεσα τὸν διευθυντὴν τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰ. Μηλιάδην νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ. Διὰ τὴν δοθεῖσαν ἄδειαν εὐχαριστῶ αὐτὸν καὶ ἐντεῦθεν θερμότερα ¹.

Ἡ κεφαλή εἶναι ἀντίγραφον τῆς κεφαλῆς ἐκείνης τῆς Ἀφροδίτης, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη τοῦ Fréjus ². Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, πιθανώτατα πεντελικοῦ, ἔχει δὲ μέγιστον ὕψος 0.335. Ὑψος ἀπὸ τοῦ σημείου ὅπου χωρίζεται ἡ κόμη ὑπὲρ τὸ μέτωπον μέχρι τοῦ ἐφθαρμένου πώγωνος 0.165, ἀρχικῶς πιθανῶς 0.17, πλάτος ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ 0.036, δεξιοῦ 0.034 καὶ ὕψος ὠτὸς 0.049. Ὅλον τὸ ἄνω ὀπίσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς ἦτο πρόσθετον ἐξ ἄλλης ὕλης (πιθανώτατα γύψου), ὅπως ἀποδεικνύει ἡ πρὸς τοῦτο εἰδικῶς εἰργασμένη ἐπιφάνεια (ἀδρὰ διὰ τῆς σμίλης, εἰς τὸ ἄκρον ἀναθύρωσις). Ὀλόκληρον τὸ ἀριστερὸν μέρος ἔχει ἀποκοπῆ ἔνεκα κτυπήματος κατὰ ἐξαιρετικῶς ὁμοίμορφον τρόπον, συνεπείᾳ τῆς παρουσίας σχιστολιθικοῦ τμήματος ἐντὸς τοῦ μαρμάρου. Μερικὰ μέρη, ὅπως τὰ χεῖλη καὶ ὁ πώγων, εἶναι ἀρκετὰ ἐφθαρμένα, ἄλλα δὲ ὅπως ἡ κόμη, ὀλιγώτερον.

Διὰ τῆς ὑπὸ τὸν λαιμὸν σωζομένης προεξοχῆς ἡ κεφαλή προσηρμόζετο ἄλλοτε εἰς τὸ σῶμα, ὅπως γίνεται συχνὰ εἰς τὰς μεταγενεστέρους ἐποχὰς τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἡ προεξοχὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶχε τὸ σχῆμα ἀπλοῦ ἐμβόλου, ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως δυνατὸν νὰ νομίση τις. Εἰς μὲν τὸ ἀριστερὸν μέρος (ὡς πρὸς τὸν θεατὴν) ὑπάρχει τέρμα. Εἰς τὸ δεξιὸν ὅμως, ὅπως καὶ εἰς τὸ κάτω, δὲν ὑπάρχει καὶ εἶναι κατ' ἐμὲ πιθανώτατον ὅτι ὑπῆρχεν ἐδῶ ἀρκετὸν ἀκόμη τμήμα, τὸ ὁποῖον θὰ περιελάμβανεν ὅλον τὸ γυμνὸν μέρος τῆς μορφῆς, δηλ. τὸ στῆθος, τὸν ἀριστερὸν ὄμων καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἀρχικὸν πέρασ νὰ ἐφάπτεται παντοῦ τῆς παρυφῆς τοῦ ἐνδύματος, ὅπως λ.χ. συμβαίνει μὲ τὸ πρῶϊμον κλασικιστικὸν ἀντίγραφον τῆς ἐν Μαδρίτη συλλογῆς Alba ³.

¹ Ἡ ὠραία φωτογραφία εἶναι ἔργον τῆς φωτογράφου τοῦ Γερμ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, διδῶς Eva - Maria Czako.

² BR. BR. 473 καὶ 694. BULLE, Der schöne Mensch ²,

πίν. 124 κ.έξ. Πρβ. W. FUCHS ἐν Festschrift Schweizer, σ. 206 κ.έ.

³ FUCHS, ἔ.ά. πίν. 51, 1.

Δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ πρὸς τὸ παρὸν μὲ τὸ ἐπίμαχον πρόβλημα τοῦ καλλιτέχνου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται τὸ πρωτότυπον. Τοῦτο θὰ ἀνακύψῃ αὐτόματον ἀργότερον, ἀφοῦ προβῶμεν προηγουμένως εἰς σύγκρισιν τῆς νέας κεφαλῆς πρὸς τὰ ἄλλα σωθέντα ἀντίγραφα αὐτῆς. Ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς συγκρίσεως διαπιστώνω ὅτι τὸ νέον ἀντίγραφον ἔχει διατηρήσει ἀπὸ τὸ πρωτότυπον πολὺ περισσότερα γνήσια στοιχεῖα παρ' ὅσον ὅλα τὰ ἄλλα ἀντίγραφα ὁμοῦ, εἰς βαθμὸν ὥστε τοῦτο δικαίως νὰ ἀξιῶνῃ νὰ καταλάβῃ ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ αὐτῶν. Παρατηρήσατε λ.χ. τὸν θαυμαστὸν σπειροειδῆ ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος τερματίζεται ἄνω εἰς τὸ ὠραῖον πρόσωπον μὲ τὴν βαθεῖαν ἔκφρασιν. Παρομοίαν χαρίεσσαν καὶ λυγερὰν κίνησιν (ὅπως τῶν ὠραίων ἐκείνων καὶ λεπτῶν ἀνθέων τὰ ὁποῖα στέφουν λεπτούς καὶ ὑψηλοὺς μίσχους) δὲν βλέπω εἰς κανὲν ἄλλο ἀντίγραφον. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὸ διασημότερον ὄλων ἀντίγραφον τοῦ Λούβρου, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἔλλειπον μέρος τοῦ λαιμοῦ συνεπληρώθη διὰ δυσκάμπτου προσθήκης, εἰς δὲ τὴν κεφαλὴν ἐδόθη μεγαλυτέρα τοῦ δέοντος κλίσις, ἐλαχίστη ὁμως στροφὴ πρὸς τὰ πλάγια.

Ἄλγιστος εἶναι ὁ λαιμὸς καὶ εἰς τὸ ἀντίγραφον τῆς Νεαπόλεως 5999¹. Ἡ κεφαλὴ πάντως εἰς αὐτὸ στρέφει περισσότερον πρὸς τὰ πλάγια, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ κύπτῃ ὅπως εἰς τὸ ἀντίγραφον τοῦ Λούβρου.

Ἀρκετὰ ἔντονον στροφὴν καὶ κάποιαν κλίσιν παρουσιάζει τὸ ἐν Λούβρῳ πῆλινον ἀγαλμάτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον τοῦ κοροπλάστου Διφίλου². Ἡ δυσκαμψία ὁμως τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀγαλματίου αὐτοῦ εἶναι ἀνυπόφορος.

Γνησιωτέρα εἶναι ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐν Holkham Hall ἀντιγράφου³. Κλίσις καὶ στροφὴ πλησιάζουν πρὸς τὰς ὀρθὰς ἀναλογίας. Ἐὰν συγκριθῇ ὁμως ἡ κεφαλὴ αὕτη πρὸς τὴν νέαν κεφαλὴν τῆς Ἀκροπόλεως θὰ φανῇ ἀμέσως ἡ ἀναμφισβήτητος ὑπεροχὴ τῆς δευτέρας. Ὅτι ἡ τελευταία πλησιάζει περισσότερον ὄλων κατὰ τὴν κίνησιν τῆς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ὁμοιοτάτην κίνησιν τῶν κεφαλῶν εἰς μερικὰς ἀπὸ τὰς μορφὰς τοῦ ἀγγειογράφου τοῦ Μειδίου, αἱ ὁποῖαι πέραν πάσης ἀμφιβολίας ἔχουν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀρχέτυπον τῆς Ἀφροδίτης, ὅπως λ.χ. τὴν Λητὴν τῆς ἐν Φλωρεντία ὑδρίας μὲ τὸν μῦθον τοῦ Φάονος⁴ ἢ τὴν ἐπὶ τῆς ὑδρίας E 224 τοῦ Λονδίνου (μὲ τὴν σκηνὴν τῶν Ἑσπερίδων) εἰκονιζομένην Λιπάραν⁵. Ἀνάλογον ὁμως κλίσιν καὶ στροφὴν ἔχουν νὰ δείξουν καὶ πλείστα ἄλλα μορφὰι τοῦ αὐτοῦ ἀγγειογράφου, ὅπως λ.χ. ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐν Φλωρεντία ὑδρίας εἰκονιζομένη καθιστὴ νύμφη Λεῦρα ἢ ὁ Πόθος τοῦ ἄρματος τῆς Ἀφροδίτης⁶ ἢ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πελίκης τῆς Νέας Ὑόρκης καθημένη Ἀφροδίτη⁷ κ.ἄ.

Ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς νέας κεφαλῆς, αὕτη εἶναι ἀληθῶς θεϊκὴ. Τὸ βλέμμα εἶναι ὄνειροπόλον, χωρὶς ὁμως νὰ ἔχῃ τὸν συναισθηματικὸν ἐκεῖνον τόνον, ὁ ὁποῖος μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ 4ου αἰ. Ἐπίσης ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὰ χεῖλη, μᾶς ἐπι-

1 Alinari ὀφ. 1155. MAIURI, Museo Nazionale di Napoli, σ. 12. BR. - BR., κείμενον σ. 694, εἰκ. 2 - 4.

2 BURR - THOMPSON, σ. 11 κ.ἑξ. καὶ εἰκ. 10.

3 BR. BR. 695. EA 4873.

4 C.V.A. Italia, XIII, Firenze, τεῦχ. II, πίν. 64, 3 καὶ σ. 57 εἰκ. 2. BECATTI, Meidias, πίν. V.

5 C.V.A. London, Br. Museum III, 1c, πίν. 91, 1a. BECATTI, ἑ.ἄ. πίν. I.

6 BECATTI, ἑ.ἄ. πίν. VI, 1.

7 RICHTER, AJA 1939, σ. 1 κ.ἑξ. εἰκ. 1 - 3 (ιδίως εἰκ. 3).

τρέπει νὰ συμπεράνωμεν μὲ ἀρκετὴν πιθανότητα ὅτι ταῦτα δὲν προέβαινον εἰς ἐκεῖνο τὸ καθαρῶς ἀνθρώπινον καὶ ἀρκετὰ «γλυκίζον» μεϊδιάμα, τὸ ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὰ ἀντίγραφα τοῦ Λούβρου καὶ τῆς Στοκχόλμης¹, ἀλλ' εἶχον μᾶλλον τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐν Holkham Hall καὶ Νεαπόλει ἀντιγράφων.

Τὰ ἀντίγραφα τοῦ Λούβρου καὶ τῆς Στοκχόλμης ἔχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα. Πλὴν τῶν χειλέων, ὅμοιον ἔχουν καὶ τὸν ὅλον σχηματισμὸν καὶ τὴν διάπλασιν τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον εἶναι παχύτερον παρ' ὅσον εἰς τὰ ἄλλα ἀντίγραφα, ἐξαιρεται δὲ εἰς αὐτὸ περισσότερον ἢ τρυφερότης τῆς σαρκὸς παρὰ ὁ σκελετός, ὅπως περίπου εἰς τὴν ἐκ Χίου κεφαλὴν τῆς Βοστώνης² ἢ τὴν κόρην τοῦ Μονάχου³. Ὅλα αὐτὰ μὲ πείθουν, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἀντίγραφα εἶχον ὑπ' ὄψει τῶν μεταγενεστέραν παραλλαγῆν τοῦ ἀρχετύπου.

Ἀντιστρόφως ὅμως, ὡς πρὸς δύο ἄλλα σημεῖα, τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ πλησιάζουν περισσότερον πρὸς τὸ νέον ἀντίγραφον τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως, καί, ὅπως νομίζω, πρὸς τὸ πρωτότυπον. Τὸ πρῶτον εἶναι ὁ σχηματισμὸς τῆς κόμης εἰς μικρὰ, βραχέα κύματα ἔχοντα παιγνιώδη, «μανιεριστικὸν» χαρακτῆρα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἀντίγραφα τοῦ Holkham Hall καὶ τῆς Νεαπόλεως, ὅπου ἡ κόμη κατὰ τὸ πρόσθιον καὶ τὸ ὑπὲρ τὰ ὦτα τμημά της ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγαλύτερα καὶ εὐρύτερα κύματα. Ἡ ἔκδοσις μὲ τὰ μικρὰ κύματα πρέπει νὰ εἶναι γνησιωτέρα, ἀφοῦ τοιαύτη διαμόρφωσις εἶναι συχνὴ εἰς τὰ ἔργα τοῦ «μανιεριστοῦ» ζωγράφου τοῦ Μειδίου⁴. Παράδειγμα ἢ προαναφερθεῖσα Ἀφροδίτη τῆς πελίκης τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ ἄλλαι.

Τὰ ἀντίγραφα μὲ τοὺς μεγαλυτέρους κυματισμοὺς τῆς κόμης πρέπει μᾶλλον νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψει τῶν ἀποικιαστικῆν ἔκδοσιν, ἐπηρεασθεῖσαν ἀπὸ κλασσικὰ ἔργα προγενέστερα τοῦ ἀγγειογράφου τοῦ Μειδίου καὶ τοῦ καλλιτέχνου τῆς Ἀφροδίτης⁵.

Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ὅμως τὸ νέον ἀντίγραφον πλησιάζει πρὸς τὰ ἀντίγραφα τοῦ Fréjus καὶ τῆς Στοκχόλμης. Τοῦτο εἶναι ἡ ὑπὲρ τὸ μέτωπον ὕπαρξις πλατείας ταινίας, ἀποκρυπτομένης εἰς τὰ πλάγια ἀπὸ τὰς πρὸς τὰ ὀπίσω κατευθυνομένας τρίχας. Τὰ ἀντίγραφα τοῦ Holkham Hall καὶ τῆς Στοκχόλμης στεροῦνται τῆς ταινίας. Ἡ ἔκδοσις ὅμως μὲ τὴν ταινίαν φαίνεται νὰ εἶναι γνησιωτέρα. Ὁ ἀγγειογράφος τοῦ Μειδίου συχνὰ τὴν μεταχειρίζεται εἰς τὰ ἔργα του.

Ἐκ τῆς ὅλης λοιπὸν συγκρίσεως τοῦ νέου ἀντιγράφου πρὸς τὰ ἄλλα γνωστά μου ἀντίγραφα δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν τὰ ἑξῆς συμπεράσματα.

Πιστότερον ὅλων εἶναι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως διατηρηῆσαν κατὰ μέγα μέρος καὶ τὸ ἦθος ἐκείνου. Τὰ ἄλλα ἀντίγραφα ὄχι μόνον ὑπολείπονται αὐτοῦ

1 EA 4957.

2 CASKEY, Catalogue ἀρ. 29.

3 WINTER, K.i.B. 308, 2.

4 Βλ. ἐπίσης τὴν ἐν Βερολίῳ γυναικείαν κεφαλὴν BLÜMEL, Katalog, IV, πίν. 63-64 σ. 36 (K 173) ἀντιγράφουσαν πιθανῶς ἔργον τοῦ καλλιτέχνου τῆς Ἀφροδίτης, GULLINI, Arch. Cl. 1953 σ. 136. Ὁ τρόπος αὐτὸς προαναγγέλλεται εἰς ἔργα τῆς Παρθενωνείου ἀκόμη

ἐποχῆς, βλ. λ.χ. τὴν κεφαλὴν Laborde τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος, BULLE, ἔ.ἀ. πίν. 249, PICARD, RÉG 42, 1929, σ. 70.

5 Πρβλ. λ.χ. τὰς Καρυάτιδας, τὸ σωζόμενον τμήμα τῆς κεφαλῆς τῆς Νεμέσεως ἐκ Ραμνοῦντος (BUSCHOR, Phidias der Mensch, σ. 119 εἰκ. 92), τὴν Ἀθηναῖαν Farnese, τὴν Ἡραν Borghese κλπ.

εἰς κίνησιν καὶ ἐκφραστικότητα ἀλλὰ καὶ ἀποκλίνουν τόσον ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν λεπτομερειῶν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν. Τὰ ἐν λόγῳ ἀντίγραφα διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια στηρίζονται εἰς τινὰ παραλλαγήν, προσμειγνύουσιν χαρακτηριστικὰ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. (Fréjus, Στοκχόλμη)¹, καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀπορρέουν ἀπὸ κλασικιστικὴν παραλλαγήν (Holkham Hall, Νεάπολις 5999)².

Δὲν ἐλήφθησαν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν τὰ ἀντίγραφα τῆς Νεαπόλεως 5998³ καὶ τῆς Γρενόβλης⁴ ἢ τὸ πῆλινον τοῦ Λούβρου ὡς κακῆς διατηρήσεως ἢ πενιχρᾶς σημασίας. Ἄλλα πάλιν ἀντίγραφα τοῦ σώματος τῆς Ἀφροδίτης φέρουν κεφαλᾶς, αἱ ὅποια παραλλάσσουν σημαντικῶς τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, ἐνῶ τέλος μία ἄλλη κατηγορία ἀντιγράφων τοῦ σώματος φέρει εἰκονιστικὰς κεφαλᾶς.

Τὸ σημαντικώτερον ἴσως συμπέρασμα εἶναι ἡ διαπίστωσις τῆς στενοτάτης σχέσεως, ἢ ὅποια ὑφίσταται μεταξὺ τῆς τέχνης τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἐκείνης τοῦ ἀγγειογράφου τοῦ Μειδίου. Τὸ συμπέρασμά μου λοιπὸν αὐτὸ συμπίπτει πρὸς τὸ τοῦ FUCHS, ὁ ὁποῖος τὴν σχέσιν αὐτὴν διεπίστωσε, στηριχθεὶς κυρίως εἰς τὴν τεχνοτροπικὴν ἐξέτασιν τοῦ σώματος. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν πράγματι τῆς κόμης μὲ τὰ πυκνὰ μικρὰ κύματα διεκρίναμεν κάποιον «μανιερισμόν», ὅπως «μανιεριστικὴ» εἶναι καὶ ἡ κομψὴ κίνησις τῆς κεφαλῆς⁵. Ἀνάλογα ὁμως παρουσιάζει, ὅπως εἶδομεν, καὶ ὁ ἀγγειογράφος τοῦ Μειδίου, ὁ περισσότερον «μανιεριστὴς» τῆς ἀρχαιότητος⁶. Κατόπιν τούτων νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ καμμία πλέον ἀμφιβολία, ὅτι ὡς καλλιτέχνην τῆς Ἀφροδίτης πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸν κομψὸν ἐκεῖνον καὶ λεπτὸν Καλλιμάχον⁷, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεκάλουν «κατατηξίτεχνον»⁸.

Ἀπομένει ἀκόμη πρὸς ἐξέτασιν τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Μουσειοῦ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ ἐργασία εἶναι ὡραία (χωρὶς πάντως νὰ εἶναι τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν) καὶ εἶναι καὶ ἀρκετὰ εὐαίσθητος. Πράγματι, παρ' ὄλην τὴν φθορὰν τὴν ὅποιαν ἔχει ὑποστῆ ἢ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου εἰς διάφορα σημεῖα, ἰδίως εἰς τὴν κόμην, εἶναι φανερόν ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἐξετάσεως, ὅτι ἡ ὀξύτης τῶν λεπτομερειῶν τοῦ χαλκοῦ ἀσφαλῶς πρωτοτύπου⁹ ἔχει παραχωρήσει ἐδῶ τὴν θέσιν τῆς εἰς θερμὴν καὶ ἀπαλὴν διατύπωσιν, ὀφειλομένην εἰς κάποιον ἀρκετὰ ἔμπειρον, ὅσον καὶ ἐμπνευσμένον μαρμαροτεχνίτην, ὁ ὁποῖος δὲν προσεκολλήθη δουλικῶς εἰς τὸ χαλκοῦν πρωτότυπον ἀλλ' ἀπέδωσε τὰς λεπτομερείας ἐκεῖνου μὲ περισσότερον ἐλευθέραν χεῖρα, ἐπιδιώξας «ἰμπρεσσιονιστικὴν» ἐντύπωσιν. Ὡς πιθανώτερον λοιπὸν χρόνον κατασκευῆς τοῦ ἀντιγράφου

1 Κατὰ FUCHS, ἔ.ἀ. σ. 216 εἶναι Ἀυγούστεια ἀντίγραφα μὲ «nachlebender malerischer Auffassung».

2 FUCHS, σ. 216 (πρωῖμου αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς).

3 RUESCH, Guida 120· βλ. BR. - BR., κείμενον σ. 695.

4 BEYLIÉ, Le Musée de Grenoble, 1909, πίν. 159.

5 Ὅπως καὶ τὸ μικρὸν ἀκόμη ὕψος τῆς κεφαλῆς, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ μικρόσωμον ἄγαλμα τοῦ αὐτοῦ περιποῦ ὕψους μὲ τὰ ἄλλα ἀντίγραφα, βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ FUCHS, σ. 207 σημ. 11.

6 Βλ. BECATTI, Meidias. Un manierista antico, Firenze 1947.

7 Εἰς τὸν Καλλιμάχον τὴν ἀποδίδουν ὁ REINACH, Recueil des têtes antiques, σ. 92 κ.ἐξ., ὁ RIZZO, Thiasos, σ. 38 κ.ἐξ., ὁ SCHRADER, Phidias, σ. 325 κ.ἐξ., ὁ PICARD, Manuel II, σ. 615 κ.ἐξ., καὶ ὁ FUCHS, ἔ.ἀ. Οἱ πλείστοι τὴν ἀποδίδουν εἰς τὸν Ἀλκαμένην, θεωροῦντες τὸν τύπον ὡς τὴν «ἐν Κήποις» (Furtwängler, Klein, Ducati), ἄλλοι τὴν ἀποδίδουν εἰς τὸν Πολύκλειτον (Lippold, Arndt, Schmidt) ἢ τὸν Κάλαμιν (Winter) ἢ τὸν παλαιότερον Πραξιτέλην (E. Curtius, Bieber).

8 VITRUVIUS, IV 1, 10.

9 SCHRADER, Phidias, σ. 314. W. FUCHS, ἔ.ἀ. σ. 207. PICARD, Manuel II, σ. 622 κλπ.

Κεφαλή Ἀφροδίτης. Μουσ. Ἀκροπόλεως ἀρ. 244.

θεωρῶ τὴν ἐποχὴν τῶν Φλαβίων. Ἴσως τὸ ἀντίγραφον νὰ εἶναι σύγχρονον προτομῆς νέου τῆς πρώιμου Φλαβιανῆς ἐποχῆς προερχομένης ἐκ τοῦ Λόφου τῶν Νυμφῶν καὶ ἀποκειμένης εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀγορᾶς ¹.

Τοιοῦτοτρόπως τὸ νέον ἀντίγραφον ἔρχεται νὰ προστεθῆ εἰς τὸν κατάλογον τῶν πολυαρίθμων ἀντιγράφων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὰς Ἀθήνας, χάρις δὲ εἰς τὸ γεγονός τῆς πιστότητός του χρησιμεύει ὡς ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῆς ὑποθέσεως τῶν THOMPSON ² καὶ FUCHS ³, ὅτι τὸ πρωτότυπον καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐξηκολούθει νὰ εὑρίσκειται εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΠ. ΔΟΝΤΑΣ

¹ E. HARRISON, Athenian Agora, τόμ. I Portrait Sculpture, ἀρ. 14, πίν. 11 καὶ σ. 16 (παρόμοιος εἶναι ἐδῶ καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ κάτω βλεφάρου μὲ «slight flange» ὅπως εἰς τὸν νέον τῆς Ἀγορᾶς. Τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτό, κατὰ τὴν Harrison, ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλας

εἰκονιστικὰς κεφαλὰς τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2^{ου}).

² Hesperia 1953, σ. 54.

³ Ἐ.ἀ. σ. 217, Nachtrag.